

ספר
חן אבות
על פרקי אבות

גילוי חן מסכת אבות ונועם אמריה
בפשט, רמז, ודרש
חיזוקים, פרפראות ומעשיות
"להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם"

ערכתי וחיברתי בסייעתא דשמיא
חננאל ב"ר חיים רפאל חזני

תל – ציון תכב"ץ
שנת "וישא את בניו" (תשפ"ו) לפ"ק

פרק ג

בעזרת הגומל לחייבים טובות, ניגש לפרק גימל ממסכת אבות

משנה א

עֲקֵבִיא בֶן מַחְלֵלָאֵל אוֹמֵר, הִסְתַּכַּל בְּשִׁלּוּשׁ דְּבָרִים וְאִין אַתָּה בָּא לִידֵי עֵבְרָה. דַּע, מֵאִין בָּאת, וְלֹאן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֵתִיד לִיתֵן דִּין וְחֵשְׁבוֹן. מֵאִין בָּאת, מִטְּפָה סְדוּחָה, וְלֹאן אַתָּה הוֹלֵךְ, לְמָקוֹם עֶפְרָ דְמָה וְתוֹלְעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֵתִיד לִיתֵן דִּין וְחֵשְׁבוֹן, לִפְנֵי מַלְךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא:

ג. **וכן** רמוזים בפסוק (בראשית לב, יח): "ויצו את הראשון לאמר, כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך". ע"כ. "ויצו את הראשון" - "ויצו" לשון זירוז, אדם צריך להזדרז להיות ראשון במלחמה, להקדים ולהתכונן בתכסיסי מלחמה כנגד היצר האויב. מיהו האויב?
"כי יפגשך עשו אחי" - 'עשו' הוא יצר הרע הנפגש בכל מקום ובכל זמן עם האדם,

הסתכל בשלושה דברים וכו' א. דברי התנא רמוזים בסדר שמות פרשות "בראשית" עד "וירא", כדלהלן: "בראשית" - תחילה, כל אדם יש לו להקדים להתבונן בדברים שימנעוהו מן החטא. והם: "אלה תולדות נח" - "מאין באת". "לך לך וכו' אל הארץ" - "לאן אתה הולך". "וירא אליו השם" - "לפני מי עתיד ליתן דין וחשבון".

(א) פרפראות

ומראה לו אהבה כאילו הוא 'אחיו' נכלשונו של רבינו בחיי ע"ה א': "לבש לך בגדי הידידות ועדה עדי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך". ע"כ. ומה הם תכסיסי המלחמה? א. "למי אתה" - "דע מאין באת". ב. "ואנה תלך" - "לאן אתה הולך". ג. "ולמי אלה לפניך" - "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון".

ונראה לבאר, שראש המשנה מדובר על הצדיקים, להם מספיק התבוננות כללית: "מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון", ללא הפירוט שבהמשך המשנה, די להם להתבונן על חסדי השי"ת עם האדם בזמן יצירתו (כמבואר בחובות הלבבות, שער הבחינה פרק ה. ע"ש), והתבוננות על המשך תכליתם. שלושת הדברים הנזכרים, נכלל אצליהם במילת קסם: 'אמונה'. על פי זה, הם בסוד מרע ובעשה טוב, כאמור (תהלים טז, ח): "שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט". וכן פתח רבינו משה איסרליש זיע"א את דבריו בשו"ע, ואחר כך הוסיף את לשון הרמב"ם זיע"א: "הוא כלל גדול בתורה, ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים".

אבל סוף המשנה, מדברת על המון העם, הלוא המה זקוקים להמחשה יתירה על מהלך החיים, ופירט להם התנא באר היטב את דרכי פעולתם ותחבולותם עם יצרים, להינצל מפח יקוש, ולהתעלות על דרך המלך.

ג. **וכן** רמוז בסדר פרשות "תזריע" עד פרשת "קדושים", כדלהלן: "תזריע" - "מאין באת". "מצורע" - "לאן אתה הולך, למקום עפר רימה ותולעה". "אחרי מות" - "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון". "קדושים" - המתבוננים בדברים אלו, לא יבואו לדבר עבירה ויזכו להיות קדושים.

הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. כעין סגולה זו, לימדנו רבינו הקדוש בתחילת הפרק הקודם: "הסתכל בשלושה דברים ואי אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין".

נראה שרבינו הקדוש סידר משניות אלו בתחילת הפרקים, כיון שדרכו של אדם לזכור "ראשי פרקים"², ורצה שיתחקקו דברים אלו בקרבינו, ויהיו לטוטפות בין עינינו, שלא נעבור על רצונו יתברך.³

הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת וכו' - מאין באת וכו'. המפרשים העירו, מדוע

(א) כחורה על הלעיל

(א) הסבר הכפילות

ציונים והערות

א. הזכרתי לשובנו לעיל עמוד 146 (פרק ב משנה יא) ביתר הרחבה. ב. עי' מסכת שבת (יב סוף ע"ב): "לסדר ראשי פרשיותיו". ג. ועיין עוד במה שנתבאר לעיל עמוד 99 (פ"א מ"א), על מימרא זו, ד"ה הסתכל בשלושה דברים.

ד) קושיה מדברי עשיו הרשע, ויישוב נוסף לכפילות במשנה

ואין אתה בא לידי עבירה וכו' ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה.

לכאורה קשה, שמדברי התנא משמע שזכירת יום המיתה מצלת מידי עבירה, כיצד זה מסתדר עם הפסוק (בראשית כה, לב): "ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה", הנה עשיו הזכיר את אחריתו, ותוך כדי זאת זלזל במצות הבכורה?

והנה רש"י ע"ה ביאר את הפסוק (שם): "הנני הולך למות, מתנודדת והולכת היא הבכורה, שלא יהא כל עת העבודה בבכורות, כי שבט לוי יטול אותה". אפשר שנתכוין לתרץ קושייתנו, והיינו, שעשיו לא התכוין על עצמו שהולך למות, אלא התכוין על שלא תתקיים בידו העבודה בבכורות, ואינו ענין להסתכלות על "לאן אתה הולך" כלל ד'.

עוד נראה ליישב, שדברי עשיו: "הנני הולך למות", זה לשון שהייתה שגורה על לשונו טרם שיצא לתרבות רעה, אולם משפט זה היה אצלו בחוסר התבוננות מוחלטת לתיות אלו.

ועוד יש לומר, ששלושת הסמנים שהזכיר התנא, צריכים הסתכלות מקיפה עליהם יחד, ולא די בהסתכלות באחת מהם או בשתיים מהם, ולכן עשיו שהתבונן רק בדבר אחד, לא הועיל לו זאת.

ועל פי ביאור זה, יתיישב בעוד אופן, מה שהקשינו בתחילה: מדוע התנא כפל דבריו? שיש לומר שהתנא התכוין ששלושת

הדברים מעכבים אחד את השני וצריכים הסתכלות יחדיו.

מאין באת מטיפה סרוחה וכו'. א. כתב (ה) מעשיות

בספר שלשלת הקבלה (הו"ד בסדר הדורות - תו"א, ערך ר' ישמעאל בן אלישע), וז"ל: "ראיתי בספר הפרדס לרש"י, היה חכם גדול נקרא רבי אלישע, והוא ואשתו היו חסידים גדולים, ובניהם היו מתים קטנים, והתפללו אל השי"ת, ונעתר לקולם, ונולד להם רבי ישמעאל וכו', וזה רבי ישמעאל כתב וכו', אני רבי ישמעאל כהן גדול, בן י"ג שנה הייתי, כשהלכתי אצל נחוניא בן הקנה ללמוד תורה. ושאלתי ממנו, יודיע לי, מי הוא שר התורה? ומה שמו? והשיב (יפיאל) שמו, ותיכף עמדתי בתענית, ופרשתי עצמי מכל תענוג מ' יום, ולבסוף אמרתי שם גדול עד שהורדתי אותו, וירד בשלהבת אש, ופניו כמראה הברק. וכשראיתי אותו, נבהלתי, וכל איברי נתפרקו, ונרתעתי לאחור. ואמר לי: בן אדם, מה טיבך שהרעשת פמליא של מעלה? והחזקתי עצמי, ואמרתי: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שלא הורדתיך לכבודי, אלא לעשות רצון קונך. ומיד אמר לי: בן אדם טיפה סרוחה רימה ותולעה, אף כי נפשך טהורה, הואיל ויש לה חברה בגוף הנגוף, טמא אתה, ולכן אם תרצה דאיתגלי לך, תשב בתענית מ' יום, ותטבול כ"ד טבילות בכל יום, ואל תטעום דבר מזוהם, ולא כל מיני קטניות וירק, ואל תסתכל באשה, ושב בבית אפל, והורתיך כרצונך. וכן עשה, ולמד תורה

ציונים והערות

ד. וגם הפירוש השני שהביא רש"י ע"ה שם, זה כאותו ענין. ע"ש.

עירי'. העשיר, שכבר נשתהה זמן רב מחוץ לביתו, החזירו מיד בתמיהה מתוך סקרנות מהנעשה בביתו, ואמר, 'אם כן מאין אתה?' ענה לו בקול: 'אני ממקום נכבד וחשוב שאין כמוהו בעולם, מטיפה סרוחה! ואתה אדוני, האם אינך מהמקום הזה, ולמה אתה מתגאה ומתרברב כל כך?!

(1 סדרם של דברים

מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. סדרם של

דברים אלו, מרומזים באותיות 'א-י-נ'. האדם בראשיתו נמשך למידת הגאווה, וזהו: "מאין באת" - "אין" אותיות 'אני' המרמז על גאווה שאדם מתפאר במעלותיו¹. כאשר אדם גדל, חושב על אחריתו שלמנוחות יובל, וזהו: "ולאן אתה הולך" - מאותיות "א-י-ן" נשארו אותיות "א-י-ן", שאינו יודע לאן לפנות וממי לבקש עזרה. סופו של האדם, הוא נמצא לבדו מול הבורא יתברך, וזהו: "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" - נשאר אות אלף לבדה, שהיא מרמזת על הקב"ה - אלופו של עולם, והנשמה נותנת דין וחשבון לפניו יתברך.

ומכל מקום, אדם הנשמר מדבר רע, ושוקד על דלתות התורה, הוא מוסיף את האות דל'ת לאותיות: א-י-נ, ומתקבל שם אדנות¹. תמיד שמו של השי"ת למול עיניו, כמעלות הצדיקים והחסידים (עי' ברמ"א

הרבה, כנראה בגמרא וספר הזוהר והבהיר, והיה עולה ויורד למרום כרצונו, ומדבר עם המלאכים. וראיתי בתוס' (דקדושין פרק ז), שבכל פעם שזה רבי ישמעאל היה בא מבית המדרש, אמו הייתה רוצה נגד רצונו לרחוץ רגליו בידיה, ואח"כ שותה המים ההם".

תחזינה עינינו, אפילו שבתחילה התבטא המלאך לתנא הקדוש: "טיפה סרוחה רימה ותולעה", מכל מקום, זכה לדרגות עצומות מבלי שאפשר לתאר ולשער, עד כדי ש"היה עולה ויורד למרום כרצונו, ומדבר עם המלאכים" (כנזכר). ויתירה מזאת, מצינו שהקב"ה בכבודו ובעצמו פנה אליו (ברכות ז): "ישמעאל בני, ברכני". אכן, בסייעתא דשמיא, כל אדם יכול לקדש את החומר, ולזכור, מאין הוא בא, ולאן הוא הולך.

ג. מספרים (ספר "ברכת חיים" של הרב חיים יעקב ב"ר יעקב צוקרמן זצ"ל, ח"ב עמ' כג), שבימי הגר"א, היה איזה צדיק נסתר שנודד מגלות לגלות. ויהי היום, נכנס לאכסניה, ישב ליד הדלת ואכל לחמו היבש. פתאום, נפתחה הדלת וכולם חפזו לקראת האורח והכניסוהו לחדר מרוהט. נתברר שהיה זה אחד העשירים המופלגים. מה עשה הצדיק, נדחק גם הוא, ונתן לו 'שלום' כפי שנותנים למכיר. והלז העשיר, לא הביט אפילו בפניו. אמר הצדיק: 'אם כן אני טועה, חשבתי שאתה בן

ציונים והערות

ה. "גאווה" ר"ת: גיבור אני ויודע הכל. ו. ביאור זה, בנוי על פי מה ששמעתי ממרן הגרע"ז זצ"ל (ויכ"ה בספרו ענף עץ אבות פ"ב מ"ט), בשם רבינו האר"י, בביאור הפסוק (משלי ח לד-לה): "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום", וזת"ד: "אומר רבנו האר"י, מה זה שאומר לשקוד על דלתותי, וכי יש דלתות בתורה, תאמר לשקוד על תורתך? מבאר רבנו האר"י, כי אדם הראשון וחיה באוכלם מעץ הדעת פגמו בשני שמות, בשם ש-ד-י שהורידו ממנו אות ד', נשאר ש-י, ובשם אדנות, הורידו גם כן אות ד',

ותולעה. הקב"ה ברא את בני האדם בצורה שחייבים לשהות בקירוב לעפר, ולא בראם כמו שברא את העופות היכולות לעופף ברקיע השמים, או כמו החיות שבטבעם יכולות לזנק למקום גבוה. אפשר שזה כדי להעיר את תשומת לבות בני האדם, שמעפר יסודם ואל עפרם ישובון, ועל ידי כן לא יחטאון^{ז, ח.}

בתחילת השי"ע, זוכר תמיד אחריתו, ומתכונן להחזיר נשמתו טהורה לפניו יתברך, כנאמר (דברים כח, ו): "ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך", שביארו חז"ל (ב"מ קז:): "שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך לעולם בלא חטא, אף יציאתך מן העולם בלא חטא".

ולאן אתה הולך למקום עפר רימה (ז) המקין מצעדי גבר

משנה ב

רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו.

בשלומה של מלכות, ואע"פ שנימק "שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו", מכל מקום משמע שהיה לו דחף לומר מאמר זה, ואם כן, מהו הדחף?

רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו'. א. יש להבין מה הדגש שהיה "סגן הכהנים"? ועוד יש לדעת, היכן המקור לדבריו להתפלל

(א) מקורו של רבי חנינא

ציונים והערות

ונשאר א-נ-י, וזהו שנאמר: הנחש "השיאני" אותיות: 'שי אני' (לפי הדרך הנ"ל: יש - "אני" המרמז על גאווה. ור"ל), והביא מיתה לעולם. אך כשישראל עוסקים בתורה, כי הם חיינו ואורך ימינו, הם מתקנים את מה שפגם אדם הראשון, ומביאים חיים לעולם, ובכך מחזירים עטרה ליושנה, והדלתי"ן חוזרין לשני השמות הנ"ל. וזה שאומר לשקוד על "דלתותי" - שחוזרים שמות השם למקומם הראוי". ז. וכדרך שאמרו חז"ל (סנהדרין לח:), שהקב"ה ברא את האדם ביום השישי, כדי שאם יתגאה יאמרו לו: "יתוש קדמך". ע"ש. **ובענין** זה, סיפר לי מו"א ע"ה, שפעם ראה את אחד המיוחדים מזקני המקובלים של "ישיבת נחלת יצחק" ירושלים, והנה הוא בוכה, ושאלו מור אבי ע"ה, לפשר הדבר. והשיבו החכם, שהוא בוכה על כך שהנה היונה יכולה לעוף, והוא אינו יכול לעוף כמותה. [כבר אחז"ל (ע"ז יט:): "אפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים, צריכה תלמוד". ע"כ. ולכן נראה, שהתכוין על שקשתה עליו ההליכה, לרום גילו - כמו שזכיתי הקטן להכיר אותו]. ואמר לו מו"א ע"ה: "חכם א', כמה זמן היונה חיה, זמן מאד מועט, וברוך ה', שנותן לנו חיים ארוכים ממנה!" ובכך נתיישבה דעתו של החכם. אגב, בהודמנות אחרת, אותו חכם ע"ה, שח למו"א ע"ה שקשה לו לעלות את המדרגות של הישיבה. השיבו מו"א ע"ה, בהומור: 'כבודו יעלה שתי מדרגות ביחד'. ואכן, מתוך מחשבה זו, הועיל לחכם לעלות יותר בשמחה ובקלות. ח. וע"ע במש"כ בס"ד לקמן עמוד 210 (פ"ד מ"ד), בענין מחשבת אחרית האדם החי.

ומכאובינו סבלם, ואנחנו חשבנוהו נגוע, מוכה אלוהים ומעונה, והוא מחולל מפשעינו, מדוכא מעוונותינו, מוסר שלומינו עליו, ובחבורתו נרפא לנו".

כאשר ישראל היו במדבר, הקב"ה ציוה אותם לבנות את המשכן, מהו לשון "משכן"? מפרש המדרש (תנחומא, פרשת ויקהל סימן ט) וז"ל: "שם יתחייבו שונאי ישראל, יהא המשכן מתמשכן עליהם. אמר משה: ריבוננו של עולם, בזמן שאין להם לא משכן ולא מקדש, מה תהא עליהם? אמר לו: נוטל אני צדיקים שבהם מביניהם והיו מתמשכנין עליהם". ע"כ. אם חס ושלום נחסרים הרועים, מי יעמוד בפרץ נגד הפורצים בעם? הלוא "איש את רעהו חיים בלעו"! לכן, אנחנו צריכים להתפלל על שלומם ועל טובתם של הצדיקים, ולפחות לכיין היטב בברכת "על הצדיקים" ולכיין בעניית "אמן" בנוסח (קדיש על ישראל): "על ישראל ועל רבנן וכו', יהא לנא ולהון וכו' חניא וחסדא ורחמי".

הזי מתפלל בשלומה של מלכות וכו'. יש לפרש, שהכוונה על מלכות שמים, שיש להתפלל שתהיינה בקרוב מלכות שלימה, וכל הבריות יהיו יראים ממנה, לעשות רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בשלימות, שהרי "אלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו".

ויתכן, שמקורו ברוך ממה שמספרים חז"ל (מכות יא.), שכאשר היו הרוצחים גולים לעיר מקלט, אמותיהן של הכהנים היו מספקות להם מחיה וכסות, כדי שהרוצחים לא יתפללו על בניהם הכהנים שימותו, ועל ידי כך יצאו לחירות (ע"ש). ומכך שיש צורך לבקש רחמים בעד שלומם של הכהנים הגדולים, למד רבי חנינא אשר בתפקידו היה 'סגנם של הכהנים' לקח מעשי^ט, להתפלל בשלומם של שאר בעלי שררה.

ויש לתת את הדעת, אם יש צורך להתפלל על שלומה של מלכות גשמית, על אחת כמה וכמה שיש צורך להתפלל על המלכות הרוחנית: "רבנן איקרו [נקראו] מלכים" (גיטין סב סע"א) - להעתיר עבור כל גדולי התורה וחכמיה, שהשי"ת יתן להם בריאות, אריכות ימים ושנים טובים, חן חסד והצלחה בכל דרכיהם, ויודיכו אותנו בדרך האמת לעבודתו יתעלה.

ובעצם כאשר אנחנו מתפללים על כל אחינו בני ישראל, שלא יבואו לידי מכשול בשום דבר איסור, אם העם לא היכשל, ממילא הצדיקים לא יסבלו בעוון הדור, שהלוא אם העם חוטאים ח"ו, הצדיקים סובלים בעוונם, כענין שכתוב (ישעיהו נג, ד-ה): "אכן חולינו הוא נשא,

(ב) מה שיש
ללמוד
מדבריו לכל
דור

(א) על איזו
מלכות מדובר

ציונים והערות

ט. וגם בדק בשמו "חנינא" הדומה לשון תחינה ובקשה. י. ע"ש עוד בהמשך הפסוקים. וע"ע במסכת ברכות (יז סע"א), ובמהרש"א שם (ד"ה ומסובלין).

המשך משנה ב

רבי חנניא בן תרדיון אומר, שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה, הדי זה מושב לצים, שנאמר (תהלים א), ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכינה שדויה ביניהם, שנאמר (מלאכי א), אז נדברו ידאי יי איש אל דעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו לידאי יי ולהשבי שמו. אין לי אלא שנים. מנין שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר, שנאמר (איכה א), ישב בדרך וידם בי נטל עליו:

קהילות וללמדם לא מנע זאת, ואפילו מסר נפשו על זאת (מסכת ע"ז שם) - בוודאי כח זה השפיע על בני ביתו אהבה לקב"ה לתורה וללומדיה, וגם הם זכו לגדלות.

ועוד יעיד על זאת, הסיפור שבתלמוד (עירובין נג:), 'ברוריה' ראתה תלמיד גורס לימודו בלחשיה, בעטה בו, אמרה לו: "וכי לא כתוב: ערוכה בכל ושמורה, אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך משתמרת, ואם לא אינה משתמרת". ומהיכן למדה זאת? יתכן מאוד שלמדה זאת מאביה ובעלה הקדושים.

מכאן יש ללמוד, אדם הלומד את התורה באהבה, זוכה להשפיע אהבת התורה לבניו ולבנותיו.

רבי חנניא בן תרדיון אומר שנים שיושבין וכו' אפילו אחד וכו'. התנא הקדוש זכה להיות גדול לכשעצמו, ואולם בנוסף, זכה שבתו 'ברוריה' (עין מסכת ע"ז יח.) הייתה 'תנאית' - תנאית יחידה המוזכרת בתלמוד י"א, ונשא אותה לאשה המופלא שבחכמים: רבי מאיר ע"ה.

יתכן, שרבי חנניא בן תרדיון זכה בזכויות אלו, בעקבות שלא היה מפסיק פיו הקדוש מלימוד התורה הקדושה, שלמד לבדו - הרגיש דביקות בקב"ה, כדבריו במשנה: "שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה, הקב"ה קובע לו שכר". שיכל ללמוד עם חברותא - ניצל ללמוד עימו (כדבריו במשנה) שתהא שכינה שרויה ביניהם. שיכל להקהיל

(א) זכירתו
בבת חכמה
ולחתן ברום
המעלות

ציונים והערות

יא. הגדרה זו, שמעתי כמה פעמים מהגאון ר' יהושע מאמאן זצ"ל.

משנה ג

רבי שמעון אומר, שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר (ישעיה כח), מי כל שלחנות מלאו? קיץ צאה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר (יחזקאל מ), וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה':

משנה ד

רבי חנינא בן חנינאי אומר, הנעדר בלילה והמחלה בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה, חרי זה מתחייב בנפשו:

משנה ה

רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו על תורה, מעבדין מפניו על מלכות ועל דרך ארץ. וכל הפורק מפניו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ:

משנה ו

רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניה אומר, עשרה שישבין ועוסקין בתורה, שכינה שדויה ביניהם, שנאמר (תהלים פב), אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפלו חמשה, שנאמר (עמוס ט), ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפלו שלשה, שנאמר (תהלים פב), בקרב אלהים ישפט. ומנין אפלו שנים, שנאמר (מלאכי א), אז נדברו ידאי ה' איש אל דעהו ויקשב ה' וישמע וגו'. ומנין אפלו אחד, שנאמר (שמות ט), בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליה ויברכתיה:

משנה ז

רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בְּדִתּוֹתָא אָמַר, תָּן לֹא מִשְׁלֹא, שְׂאִתָּהּ וְשִׁלָּךְ שְׁלֹא. וְכֵן
בְּדִדּוּד הוּא אָמַר (דברי הימים א כט) בִּי מִמֶּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נִתְּנוּ לָךְ.

ובין ברוחניות ובכלל המצוות שזכה לעשות,
מבריאת העולם ועד סוף כל הדורות, הכל
מאחד יחיד ומיוחד: 'בורא העולמים'.

כמה זה מחייב את כל אחד ואחד מאתנו,
להודות לו יתברך, על העבר ההוא
והעתיד, ולבקש ממנו על העתיד. כמה זה
מחייב, לנסות ולהשתדל להתנהג לפניו
יתברך בהתאם על חסדיו, לעשות רצונו
כרצונו בכלל ובפרט.

כי ממך הכל ומיך נתנו לך. על כל אדם
להתבונן היטב, אשר כל עצם חיותו
ובריאותו, פעולות גופו - מחשבה, ראייה,
שמיעה, ריח, דיבור, מישוש, עשיה, הליכה,
אכילה שתיה והשינה. משפחה - מכללם:
הורים, אשה, בנים, נכדים, צאצאים. רבנים,
חברים, שכנים. חכמה, ממון, כבוד, גבורה.
מה שידוע לו ומה שאין ידוע לו, מה שקיבל
עד עתה ומה שיקבל בעתיד, בין בגשמיות

(א) התבוננות
בנתינה של
הבורא

המשך משנה ז

רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, הַמְּחַלֵּךְ בְּדַרְךָ וְשׂוֹנֵה וּמְפַסֵּיק מִמְּשִׁנְתּוֹ וְאָמַר, מַה
נָאֵה אֵילָן זֶה וְמַה נָּאֵה נִיר זֶה, מַעֲלָה עָלָיו חֲפֵתוֹב בְּאֵלּוֹ מוֹתְחִיב בְּנַפְשׁוֹ:

לימוד, ישתדל שלא להפסיק בדיבור באמצע
לימודו, לא משנה מאיזה סיבה הוא רוצה
לנוח, ילך וינוח במקום שרוצה, אבל לא
יפסיק בדיבור. מזה נלמד, קל וחומר ללומד
בתוך בית מדרש, כמה צריך להזהר
מלהפסיק בדיבור.

עוד יש לומר, שכוונתו לומר, אפילו מי שיש
לו מדת "עין טובה", עד כדי שבזמן

מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה. יש להבין,
מדוע התנא נקט שתי דוגמאות יב?
ונראה לבאר, כשאדם חם לו מהשמש, הוא
יכול להעזר באילן לחסות בצלו. כשאדם
רוצה ליהנות מהאוויר וממרחב, הוא יכול
להעזר במקום חרישת הניר. אומר רבי
שמעון, המהלך בדרך, ומרגיש צורך ליהנות
מהאילן או מהניר, מכיון שהוא באמצע

(א) למה נקט
גם אילן וגם
ניר

ציונים והערות

יב. ושוב ראיתי שכן הקשה הרשב"ץ (הוא רבינו שמשון ב"ר צמח דוראן ע"ה, בספרו "פרפרת רשב"ץ" עמ"ס
אבות), וביאר לפי דרכו. ע"ש.

הלימוד יג'. והנה לפי ביאור זה, מובן הטעם שהתנא נקט "ומה נאה ניר זה" בואו' החיבור. וגם מובן מדוע התנא נקט קודם "אילן", ורק אח"כ: "ניר", שרצונו לומר כאמור.

שרואה אילן נאה ופורת, ובאותו זמן רואה ניר ללא כל צמיחה, ועל שניהם הוא אומר כמה נאים הם, הנה מדה זו מעולה, אולם אומר התנא, שאין דבר זה רצוי בזמן

משנה ח

רַבִּי הוֹסֵתָאֵי בְרַבִּי יֵנְאִי מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיד אֹמֵר, כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִמִּשְׁנֵתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַבְּתוּב כְּאִלּוֹ מִתְּחִיב בְּנַפְשׁוֹ, שֵׁנְאִמֵּר (דברים ד), דִּק הַשְּׂמֹר לָהּ וְשָׂמֹר נַפְשָׁךְ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. יְכוּל אֶפְלוֹ תִקְפָּה עָלָיו מִשְׁנֵתוֹ, תִּלְמוּד לֹמֵד (שם) וּפֶן יִסְדֹּד מִלְּבַבָּךְ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, הָא אֵינּוּ מִתְּחִיב בְּנַפְשׁוֹ עַד שֵׁיִשֵּׁב וְיִסְדֵּם מִלְּבָו:

נחשב שכחה. וכיוצא בזה, אם מתעסק בדבר שיש בו צד תועלת ללימוד, שאולי על ידי כך יובן איזו הלכה או פלפול. וכן אם יסובב לו איזו מצוה. וכן אם מתעסק בדבר שיסובב לו תועלת לעניני העולם הזה, שהוא מפקח גם כן הלב, אולי כל זה איננו בכלל יסירם מלבבו.

מתוך דברי קודשיו, רואים כמה יקרה היא כתיבת דברי תורה, עד כדי שאם שכח מה שכתב, נחשב כלא שכת.

כל השוכח דבר אחד ממשנתו. כתב הגאון בעל "אשל אברהם" (בוטשאטש, על משנתינו יד), וזה תורף דבריו: 'אדם שכתב אצלו הלכה שחידש [או שלמד], מכיון שעל ידי כן, קל לו לזכור את אותה הלכה, נחשב לאותו אדם כמו שלא שכח כלל, שהרי אם עומד להיזכר על ידי שיתן דעתו להיות נזכר, נראה שאינו שכחה טו. וכן במקרה שאם יזכירוהו מעט, יהיה נזכר, וכלשון חז"ל (פסחים קכ:): "וכי מדכרו ליה מדכר", אולי גם כן אינו

(א) מקרים שעל ידם לא נחשב מסיר את התורה מן הלב

ציונים והערות

יג. "אילן" גי' "אמן", אולי יש כאן רמז, שמי שנמצא באמצע לימודו, אין לו להפסיק לעניית אמנים שאינם בגדר החיוב, וכגון: אמנים של ברכות "הרחמן" שבברה"מ, עי' ילקוט יוסף (נשילת ידים וברכות סימן רטו - עניית אמן אחר הברכות סעיף ו). ואכמ"ל. יד. ומובא בספרו דברי אבות עמ"ס אבות, חיבור זה נמצא בסידור דעת קדושים - תפילה לדוד וואמרמן, נדפס שנת ה'תרנ"ב. טו. עי' ש"ע (ח"מ סימן מו סעיף י), שעד ששכח מהמעשה שעליו הוא מעיד, ועל ידי הכתיבה הוא נזכר במעשה, מותר לו להעיד על כך בבית דין, ונקרא שהעדות על פיו, ולא נקרא מפני כתבם.

משנה ט

רַבִּי חֲנִינָא בֶן דּוֹסָא אָמַר, כּל שִׁירָאֵת חֲטָאוּ קוֹדְמַת לְחֻבְמַתּוֹ, חֻבְמַתּוֹ מִתְקַיְמַת. וְכֹל שְׁחֻבְמַתּוֹ קוֹדְמַת לִירָאֵת חֲטָאוֹ, אִין חֻבְמַתּוֹ מִתְקַיְמַת. הוּא הִיָּה אָמַר, כּל שְׁמַעְשִׂיו מְדַבֵּין מִחֻבְמַתּוֹ, חֻבְמַתּוֹ מִתְקַיְמַת. וְכֹל שְׁחֻבְמַתּוֹ מְדַבֵּה מִפְעֻשָׂיו, אִין חֻבְמַתּוֹ מִתְקַיְמַת:

תקרי מור עובר אלא מר עובר, אל תקרי שושנים אלא שושנים".

נראה רמז לזה בפסוק (שמות לב, טז): "והמכתב מכתב אלוקים הוא חרות על הלוחות" - "מכתב" זו התורה. "אלוקים" - שם של דין, המתייחס ללמוד את תורת השם באימת הדין. "חרות על הלוחות" - יזכה שדברי התורה תהיינה חרותים על לוחות ליבו, וחוכמתו תתקיים.

כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. חכמים (לקמן ג, ו) מנו את ה"אימה" מקנייני התורה. מבאר הרב מדרש שמואל (שם) שיש סוד בזה: 'שהלומד באימה - מתגלין לו רזי תורה'. ע"כ. גם מצינו בתלמוד מענין היראה (שבת ל:): "אמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו, ואין שפתותיו נוטפות מור [רש"י: מרירות, מחמת אימה], תכוינה, שנאמר, שיפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, אל

(א) חשיבות קדימת היראה לחכמה

משנה י

הוּא הִיָּה אָמַר, כּל שְׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנָה, רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנָה. וְכֹל שְׂאִין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנָה, אִין רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנָה. רַבִּי דוֹסָא בֶן הַרְפִּינָס אָמַר, שֶׁנָּה שֶׁל שְׁחָרִית, וַיִּין שֶׁל צְהָרִים, וְשִׁיחַת הַיְלָדִים, וְיִשִּׁיבַת בֵּתֵי כְּנַסְיֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

פו:): "אמר רבי תנחום בר חנילאי, לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה

כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו. ומצינו שאמרו חז"ל (ב"מ

(א) הנהג כמנהג המקום הוא מראה על שלימותו

אדם הנוהג כמנהג המקום שבו הוא נמצא, ענין זה משקף על מעלתו ועל שלימותו. רמז לזה, "שלם" ר"ת: 'שלא לשנות מהמנהג'.

למרום, ולא אכל לחם. מלאכי השרת ירדו למטה (לאברהם אבינו), ונראו כמי שאכלו ושתו" טז.

המשך משנה י

דְּבִי דוֹסָא בֶן הֶרְבֵּינְס אָמַר, שְׁנָה שֶׁל שְׁחָרִית, וַיֵּין שֶׁל צְהָרִים, וְשִׁיחַת הַיְלָדִים, וְיִשִּׁיבַת בְּתֵי כְּנִסְיוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

את ימי הצעירות, הוא יכול להספיק יותר לדעת את ידיעות התורה. אמנם, אם הוא לא מנצל את אותו זמן, אלא הוא פונה לתאוות ליבו להיות בסובאי יין י"ח, הרי הוא כמו ששותה יין להירדם בצהריים, שהוא מבלה את זמנו הטוב והמובחר.

"ושיחת הילדים" - לילדים יש סגנון דיבור משלהם, ומה שמלמדים אותם הם יודעים, אדם צריך להתעלות כמה שיותר, ולא להישאר ברמת לימודים ובמושגים שהשיג בימי ילדותו, אלא צריך לשאוף להתעלות ולדבר כגדולים וענקים בתורה.

"וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ" - שמא יאמר מי שלא ניצל את ימי צעירותו, שאבד סיכוי, לזאת פונה התנא

שינה של שחרית וכו'. יש לפרש משנה זו, על מהלך חיי האדם:

"שינה של שחרית" - 'שחרית' מלשון 'שחר' ימי נעוריו י". אדם צריך לנצל את כוחותיו, לעמל התורה והיראה בעודו באיבו וכשכוחו במותניו, ולא יהא מבחינת 'ישן' להעביר את זמנו בבטלה ובחוסר ניצול, שזמן חיי הנערות לא יסולא בפז, ומי יתנהו כירחי קדם. וכן תנן (לקמן ד. ט): "הלומד ילד, דומה לדיו כתובה על נייר חדש". ע"כ. וחז"ל דרשו (ע"ז יט): "אשרי איש ירא את ה', אשרי איש ולא אשרי אשה? אמר רב עמרם אמר רב: אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש". דהיינו, כאשר כוחו במותניו.

"יין של צהרים" - המה הימים המזהירים כצהריים, זמן הצעירות, שהלימוד בזמן הזה, בהיר ונהיר כצהרים, וככל שאדם מנצל

א) מוסר על ימיו של אדם

ציונים והערות

טז. ע"ש בגמ' ובתוס'. ורש"י בפירושו עה"ת הביא זאת על הפסוק (בראשית יח, ח): "והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו". ע"ש. ורבותינו ע"ה, התייחסו רבות להתנהג כמנהגי המקום שבו אדם שוהה, אפילו שאינו גר שם (כגון: פסחים פרק ד. ועוד. ע"ש). יז. אומרת המשנה (לקמן יב): "ונוח לתשחורת", ביאר רבינו עובדיה מברטנורא זיע"א, שיש לנהוג עם אדם בחור ששערותיו עדיין שחורות, בנחת וביישוב. ע"ש. יח. כענינו של בן סורר ומורה ח"ו, המוזכר בפרשת כי תצא.

(אדר"ג פ"ו נוסחא א), שעד גיל ארבעים שנה לא שנה כלום, ועם כל זאת, זכה ונתעלה לאין ערוך, וגם זכה להיות רבן של ישראל י"ט.

על כל דברים אלו מזהיר התנא: "מוציאין את האדם מן העולם" - מי שלא נזהר בדברים הנזכרים, אזי המה מוציאים אותו מן העולם הגדול שהוא יכול לבנות לעצמו, 'העולם' הרוחני והמושגים.

ע"ה לעמי הארץ אשר לא זכו עד הנה לשבת באהלה של תורה, שלא ימנעו את עצמם עתה מלבוא אל בתי הכהונה והמלכות של לומדי התורה, בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא כל אחד ואחד יבוא וינצל את כוחותיו ואת יכולותיו, ליטול את טעם מתיקות התורה, ועדיף מאוחר מאשר יותר מאוחר. וגלוי וידוע המעשה עם רבי עקיבא ע"ה

משנה יא

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעֵי אוֹמֵר, הַמְחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים, וְהַמְבַזֵּה אֶת הַמוֹעֲדוֹת, וְהַמְלַבֵּן פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים, וְהַמְפַדְּ בְּדִיתוֹ שֶׁל אַבְדָּהֶם אֲבִינוּ עֲלֵיו הַשָּׁלוֹם, וְהַמְגַלֵּה פָּנָיו בְּתוֹרָה שְׁלֵא בְּהִלְכָהּ, אֵף עַל פִּי שֵׁישׁ בִּידוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא:

משנה יב

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, הַיּוֹי קָל לְרֹאשׁ וְזוֹחַ לַתְּשׁוּחָת, וְהַיּוֹי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה:

להקשיב לזולת, לראות את צרכיו, לראות מה הוא יכול לעזור וכדומה.

ג. **עוד** יתבאר, שלא יכביד על ראשו יתר על המידה. וכדרך שאמרו חז"ל (פסחים ג:): "רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה".

(א) ביאורים **הוי קל לראש** א. פירש רבינו עובדיה מברטנורא וז"ל: "לפני אדם גדול זקן ויושב בראש בישיבה, הוי קל לעבוד עבודתו ולשמש לפניו" ב.

ב. **עוד** יש לפרש "קל לראש" פשוטו כמשמעו, שאדם לא יכביד את ראשו לפקח על עיני הסביבה, אלא יהא קליל

ציונים והערות

יט. וע"ע לקמן עמוד 173 (משנה יג). ב. ועיין מה שביארתי (במשנה הבאה) לענין "קלות ראש".

"והוי מקבל את כל האדם בשמחה" - יתבאר בשלושה אופנים: **א.** הוי כמין הבטחה, על ידי שאדם מתפלל על הגאולה באשמורת, וקם קודם עלות השחר להתפלל, יזכה לאהבת ישראל אמתית עד שיקבל כל אדם בשמחה. **ב.** בלשון ציווי, אדם שחיסר משינתו על ידי הקימה המוקדמת, יש לו להיזהר ביותר שמחמת העייפות שלו, לא יבוא לידי פגיעה בזולת, אלא יקבל כל אדם בשמחה, ואפילו אם הוא לא לרוחו באותו זמן. **ג.** גם מי שלא זכה לקום להתפלל על הגאולה באשמורת, וגם לא קם קודם עלות השחר להתפלל, מכל מקום זאת יעשה - יקבל כל אדם בשמחה.

מסופר כא שהגאון רבי אהרן קוטלר ע"ה **כב**, לאחר שהיגר לארה"ב המשיך ביתר שאת במשימתו הקדושה ויסד שם את ישיבת בית מדרש לתורה הנקראת ישיבת "לייקווד", גם לאחר שחלפו עשרות שנים מאז הגיעו לארה"ב, ולמרות שהשפה המדוברת בין תלמידיו הרבים הייתה אנגלית, לא שלט בשפה זו, והעדיף תמיד לדבר באידיש שהייתה שפתו המקורית, וטעמו ונימוקו עימו: "חבל להכביד על המוח דברים מיותרים, מוטב במקומם למלאותו בדברי תורה" **כג**.

הוי קל לראש וכו' - והוי מקבל את כל האדם בשמחה. "הוי קל לראש", 'ראש'

(ב) הקשר בין המאמרים דרך דרש

מלשון 'אשמורת' - אדם י'א קל לקום באשמורת, להתפלל על חורבן בית המקדש ועל הגלות, היות שבאותו זמן - התפילה על כך מאוד רצויה, וכמו שכתב השלחן ערוך (סי' א, סי"ב) וז"ל: "המשכים להתחנן לפני בוראו, יכוין לשעות שמשנתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה וכו', שהתפילה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות רצויה". עכ"ל. "ונוח לתשחורת" - "תשחורת" מלשון 'עלות השחר', והיינו, שיקיים מה שכתוב בשלחן ערוך (שם סעיף א): "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר".

והוי מקבל את כל האדם בשמחה. יתכן שרבי ישמעאל ע"ה **כד** למד את

חשיבות הנהגה זו, ממה שמבאר בעצמו (מכילתא דרבי ישמעאל שמוות יח, יב), וזה לשונו: "ויבוא אהרן וכל זקני ישראל, מה תלמוד לומר לפני האלהים? אלא מלמד שכל המקבל פני חברו, כאילו מקבל פני שכינה". עכ"ל. ופשוט ש'מקבל את חברו' עד כדי שהוא כמקבל פני שכינה, היינו שמקבלו מתוך שמחה, שהלוא אמרו חז"ל (שבת ל:): "אין שכינה שורה לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של

ציונים והערות

כא. דרכי אבות (ח"ה עמ' רמד). **כב.** ראש ישיבת לייקווד, היה מגדולי מרביצי התורה בליטא לפני מלחמת העולם השנייה. **כג.** ע"ע בענין זה לעיל עמוד 42 (פ"א מ"א) ד"ה והעמידו תלמידים הרבה, ולקמן עמוד 191 (פ"ד מ"א) ד"ה איזהו חכם. **כד.** הוא סתם רבי ישמעאל שבש"ס.

אפשר להציל יהודים טובים ממצבי רוח ירודים, ולהחיות אותם לנהל חיים מבורכים, כל יהודי באשר הוא כ"י.

והוי מקבל את כל האדם בשמחה. "והוי מקבל את כל האדם" - צריך לקבל כל אדם, בכל אופן שהוא. ואם תאמר: כיצד דבר זה אפשרי, הרי לכל אחד יש לו דיעה משלו, עמדה משלו, רצונות משלו, מראה שונה וכיוצא, ואיך יתכן שנכבד את מי שלא בדיוק כרצוננו? משיב התנא: "בשמחה" - על ידי שאדם נמצא בשמחה, הוא מוכן לפרגן לכל, ומוכן להוריד מערכו לפחותים ממנו, ולשמוע ולקבל מהגדולים ממנו כ"י.

והוי מקבל את כל האדם בשמחה. א. יש להבין, מה התנא בא לרבות באומרו: "האדם" בה"א הידיעה, משמע שמתכוין לאדם מסויים, לאיזה אדם מיוחד הוא מתכוין? ונראה שכוונת התנא ע"ה, על האדם עצמו, שיש לו לקבל בשמחה את עצמו, גופו ותבניתו, שמו ומהותו, חכמתו וכוחותיו, כבודו ודרגותיו שהשיג, וכן על זה הדרך, לכל ענין ולכל דבר.

הזכייה להסתכלות זו, מגיעה על ידי שאדם יתבונן ויאמין שהבורא יתברך אוהבו במיוחד, ומשגיח עליו על כל צד ושעל, והכל ברצונו יתעלה, היודע ועד בדיוק מה טוב לו, ורק הוא דואג לכל צרכיו בכל עת ובכל זמן.

מצוה, שנאמר (מלכים-ב ג, טו), ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד השם".

והנה, ענין קבלת האדם בשמחה, הוא בכדי להראות קשר טוב וידידות, שמתבטאת בעיקר בזמן הפגישה הראשונת בין האדם לזולתו כ"ה, והציפייה של המתארח גדולה יותר. ואמנם, בכל עת צריך אדם להשרות אורה נעימה לסביבתו, להראות אכפתיות ומעורבות עריבה לזולתו.

שמעתי מעשה מהרב שי עטרי שליט"א, על יהודי שהיה אוהד של קבוצת משחק 'ביתר ירושלים', ולדאבון לב, לא היה אותו יהודי קשור לדת, אמנם עם כל זאת, היה מתייעץ עם הרה"צ רבי אשר פריינד זצ"ל, אלו פרקי תהלים לומר בכדי להצליח במשחק. הרב ע"ה, היה מורה לו בשמחה אלו פרקים לומר להצלחה. ואכן אותה קבוצה, היו רואים בזה הצלחה מרובה, וכך נמשך הדבר כמה שנים. רווח גדול יצא מזה, שעקב כך, תפס הבחור קשר של אהבה עם הרב, וברוך ה', כיום אותו יהודי זכה להיות אברך כולל, ומשפחתו בני תורה.

למדים אנחנו, כמה גדולה כל מילה של שלום, וכמה גדולה רכישת כבוד שנותנים ליהודי. סמך לזה (בברכת מעין שבע): "מחיה מתים במאמרו" - על ידי דיבור טוב

ציונים והערות

כה. ביאר הרה"צ רבי אשר פריינד זצ"ל, שהשמחה שיש בין שניים שנפגשים, היא שמחת הנשמות שנפגשו. כו. עיין דברים מבחילים בשם הזוהר הקדוש, בענין שבח של מילה טובה, הבאתיו לקמן עמוד 280 (פ"ה מי"ח). ע"ש. כז. וע"ע לקמן עמוד 179 (ה, יד) במשנת "חביב אדם שנברא בצלם".

(ד) כיצד אפשר לקבל כל אדם בשמחה

(ה) ביאור הריבוי בתיבת "האדם"

מכיר את עצמו, ואינו יודע את מעלותיו, וחושב שבכך הוא מצטיין במידת הענוה, ימצא את עצמו מהר מאוד במצבים לא נעימים. אי אפשר לעלות בסולם עבודת השם, בלא הכרת ערך עצמנו. ע"כ כח. והדברים תואמים יפה עם המשנה וכאמור כט.

ויש לציין דוגמא נפלאה בזה, שהנה כתב הרב הגאון החסיד רבינו יעקב חיים סופר זצ"ל זיע"א (בספרו "כף החיים" סימן רלב אות ו). בענין אמירת קרבנות של תפילת מנחה, וז"ל: "מעשה באחד ירא שמים, שהיה פעם אחד הזמן דחוק, ולא אמר למנצח ופרשת התמיד וכו' ובאותה הלילה הוכיחו אותו בחלום לאמר 'מדוע העולם מתפללים תפילה שלימה ואתה חסרה, ועל כן, כל אדם יש ליזהר בזה' ל. עכ"ל. ומעשה זה, היה עם כבוד הרב ע"ה בעצמו לא. הנה, עם כל ענוותנותו הרבה, לא חשך מלהחשיבו ל"ירא שמים" וידע את מעלותיו לב.

ב זאת ראיתי כתוב בספר "עלי שור" (ח"ב עמ' שכו) וזה לשונו: "מאמין אמיתי, צריך להיות שמח בחלקו, כי ברור לו שאין הקב"ה מקפח כל בריה, ובכוחות שהוא נתן לו, יכול האדם בהחלט להגיע לשלימותו. הוא [המאמין] יודע גם כן, כי כל הנבראים בצביונם ובקומתם נבראו. אין אדם דומה לשני, הן הוא היחידי בהרכב זה של כוחות בכל העולם, ואין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימה. לכן, חייב אדם לקבל את עצמו, כפי שהוא. ולהיות מרוצה עם כל מה שיש לו הן ברוחניות והן בגשמיות. זהו העומק בשמחה זו, שהאדם מוצא שלום עם עצמו וגורלו, וחי בהרמוניה עם עצמו". עד כאן לשונו הצרופה בצרוף כסף, והיו למאורות.

ועוד בענין זה, הראני ידידי החברותא היקר רבי יעקב קייקוב שליט"א (בספר "ברכי נפשי", כרך במדבר עמ' קט), את מה שכתב הרה"ג רבי יצחק זילברשטיין שליט"א על הפסוק (במדבר ד, ט): "איש איש על עבודתו", בשם אחד המשגיחים המפורסמים, וז"ל: "מי שלא

ציונים והערות

כח. וע"ש סיפורים בנושא זה. וע"ע במה שביאר המשגיח רבי ירוחם ממיר בספר דעת תורה פרשת קרח, שהטעות של קרח והבאים מכוחו היה שהרגישו שהם פחותים בעבודת השי"ת, ולכן אמר להם משה רבינו ע"ה "המעט מכם" וגו', שהרגשה זו אין מקומה גם בעבודת השם. כט. כמובן, שאין הכוונה להתרשלות ולמנוע שאיפות של גדלות, אלא רק למנוע את אי השמחה בעבודת בוראנו. ואכמ"ל. וע"ע במש"כ בס"ד לקמן עמוד 200 ד"ה "הוי קל לראש" ביאור ג', (פ"ד מ"ג). ולקמן עמוד 334 (פ"ו מ"ו) ד"ה "אהוב". ל. וכיוצא בזה כתב בסימן תקכט (אות ט). ע"ש. לא. שכן כתב ב"קונטרס החלומות" שלו, מילה במילה. וכן כתב הגרי"ח סופר שליט"א בספר ישמח ישראל (ח"א בפתחה עמ' 6-7). ע"ש. וכן שמעתי מפיו של הגרי"ח שליט"א. לב. ופשוט, שמטרתו הייתה רק בשביל העברת המסר לחיזוק, אמנם עם כל זה, נתגלה בעקיפין, שהרב ע"ה ידע את מעלותיו.

משנה יג

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, שְׁחֹק וְקִלּוֹת רֵאשֵׁי, מִדְּגִילִין לְעִדּוּהָ. מִסּוּדָתָּה, סִיג לְהַתְּזָרָה. מִעֲשָׂוֹתָּה, סִיג לְעֵשֶׂר. גְּדָרִים, סִיג לְפִרְיֵשׁוֹת. סִיג לְחֻמְתָּה, שְׁתִּיקָה:

ונהנה ממנו. וכזאת הבין אדם הראשון, מכיון שהקב"ה מראה לו את חכמי הדורות, דבר זה מראה שהתלמידי חכמים הם האהובים והרעים שלו, וכנראה שכאשר הקב"ה הראה לו את רבי עקיבא ע"ה, כביכול היה ניכר תוספת מיוחדת של אהבה ואחווה שלום וריעות, יותר מחכמים האחרים. ולכך העלה אדם הראשון בדעתו - שרבי עקיבא נחשב "ריע" לבורא יתברך, ולזאת ענה לקב"ה: "ולי מה יקרו ריעך אל".

ג. ובס"ד יש להוסיף לבאר, שהבחירה לקורא דווקא בלשון "ריע", יותר משאר לשונות של חיבה [מלבד ש"ריעות" הוא בשיא המעלה. ומלבד שבתִּיבת "ריעך" מרומז שמו ושם אביו: 'רבי עקיבא בן יוסף'], בכדי להראות כמין הסכמה, על מה שרבי עקיבא ע"ה דרש (פסחים כב:): "את ה' אלהיך תירא" - 'את לרבות תלמידי חכמים', שהשווה המקום את מורא הרב למורא שמים, (כמו שפירש הרשב"ם בפסחים דף קח ע"א). ובזה שהקב"ה התייחס לרבי עקיבא כ"ריע",

רבי עקיבא. א. אמרו חז"ל (זוה"ק בראשית דף נה ע"ב. סנהדרין לח ע"ב), שהקב"ה הראה לאדם הראשון את כל חכמי הדורות, וכשראה אדם הראשון את רבי עקיבא, ראה תורתו ושמח, ראה מיתתו והתעצב, פתח ואמר: ולי מה יקרו רעך אל מה עצמו ראשיהם. ע"כ. והנה ידוע ל^ג, שפטירתו של רבי עקיבא זיע"א הייתה ביום הכיפורים. ע"כ. ולפי זה נראה, שבכוונה נקט אדם הראשון תיבת "ריעך", לרמוז לכל הנזכר, שכן "ריעך" ר"ת: רבי עקיבא יום כיפור.

אולם יש להבין, לפי פשוטו של המדרש, כיצד אדם הראשון התבטא על רבי עקיבא בלשון: 'ריע', בזמן שהוא מדבר עם הקב"ה? ועוד יש להבין, מדוע אמר: "ריעך" בלשון רבים, הלוא כוונתו רק על רבי עקיבא לבדו, והיה צריך לומר בלשון יחיד: 'ריעך'? **ונראה** לעניות דעתי, שצריך לומר, שהנה כל אדם מן השורה המראה דבר מסויים [כגון: תמונה או ציור או דבר מעניין], הוא מראה דבר שהוא קשור אליו במיוחד,

ציונים והערות

לג. עי' ספר סדר הדורות (סדר תוי"א ערך רע"ק אות י).

(א) דמותו של רבי עקיבא

ה. **והנה**, בשמו של רבי עקיבא, רמזים חלק ממידותיו שהצטיין בהם במיוחד, שכן "עקיבא" ר"ת: ענוה קדושה יושר בטחון אושר. ונבארם בס"ד אחת לאחת, איך שמידות אלו קשורים לדמותו:

"ענוה" – כבר בצעירותו ניכרה בו מידת הענוה, וכמו שאמרה עליו רחל אשתו ע"ה (כתובות סב:): "צניע ומעלי", ופירש המהרש"א ע"ה, שהוא מלשון הכתוב: "ואת צנועים חכמה", לומר שהיה בו ממידת הענוה. ע"ש. וכל שכן שגברה בו מידת הענוה בזקנותו, וכדמוכח מהמסופר בתלמוד (יבמות טז.), שאמר אחד החכמים לרבי עקיבא: לא הגעת לרועי בקר, נענה רבי עקיבא ואמר: "ואפילו לרועי צאן". ומבאר ה"ערוך לנר" (שם) שאמר כן מענוונותו. ע"ש. ורבי עקיבא אמר בעצמו (אבות דרבי נתן פרק ו): "סייג לענוה יראת חטא". וכן אמר רבי עקיבא (שם פ"א ה"ב): "כל המגביה עצמו על דברי תורה, למה הוא דומה, לנבלה שמושלכת בדרך, כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנו". ע"כ. ובספר סדר הדורות (סדר תו"א ערך רע"ק אות ה), כתב על רבי עקיבא, וז"ל: "והיה עניו ומקבל מוסר" ל"י.

ואפשר, שעל סמך מידה זו, הסתמכה רחל, בתו של העשיר הגדול "כלבא שבוע", להינשא לרבי עקיבא, על אף היותו אז עם הארץ, שמכיון שהייתה בו את מידת הענוה, אם כן ודאי שהוא מוכשר ללמוד תורה, וכאשר ילמד תורה, הוא יעלה לגבהים

הראה שמאמת את דרשתו, וכביכול שניהם ריעים אהובים ושקולים.

ג. **ועוד** יש לומר, ש"ריעך" אין הכוונה דווקא לרבי עקיבא, אלא הכוונה למכלול חכמי ישראל, שכולם נקראים 'ריעים' למקום ברוך הוא, כמו שאמרו חז"ל (נדרים מט:).

ד. **והנה** במדרש הגדול (שמות ד, יג) מסופר בזה הלשון: "כשנגלה הקב"ה על משה בסנה, הראה לו דור דור ופרנסיו, דור דור וכלכליו, דור דור וחכמיו, עד שראה [את] רבי עקיבא וחכמתו, אמר [משה], בוודאי ראוי הוא שתיתן הגאולה על ידו, ולכך אמר 'שלח נא ביד תשלח' ל"י. ע"כ. ומסופר בגמרא (ברכות סא:), שנשמתו של רבי עקיבא יצאה ב"אחד". ע"ש. ונראה, שיש לזה רמז בדברי משה רבינו ע"ה: "שלח נא ביד" ס"ת: "אחד", רמז על רבי עקיבא ע"ה, שמסר נשמתו ב"אחד", שראוי שתימסר התורה על ידו.

אגב, יתכן לומר, שמכיון שיצא מפיו של משה רבינו ע"ה, שהתורה תינתן על ידי רבי עקיבא ע"ה, וכתוב לגבי הצדיקים: "ותגזור אומר ויקם לך" ל"ה, לכך סובב הקב"ה ש'תורה שבעל פה' תתפשט על ידי רבי עקיבא. וכמו שאמרו (סנהדרין פו:): "סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם סיפרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא". ופירש רש"י: "דהיינו, ממה שלמדו מרבי עקיבא אמרום".

ציונים והערות

לד. וע"ע בילקו"ש (שמות ד, יב) בשם מדרש אבכיר. לה. כדאמרינן בשבת (נט ע"ב). ע"ש. לו. ולמד כן ממסכת ערכין (טז ע"ב). ע"ש.

לה, שכך אמר לתלמידיו על אשתו רחל (כתובות סג): "שלי ושלכם שלה הוא".

"ביטחון" – למרות כל הגלים שעברו עליו,

אמר (ברכות ס ע"ב. וכן נפסק בשו"ע

או"ח סימן רל ס"ה): "לעולם יהא אדם רגיל לומר,

כל דעביד רחמנא לטב עביד". ע"כ. וכן אמר

(לקמן משנה טו): "ובטוב העולם נידון", ופירש

רבינו עובדיה מברטנורא וז"ל: "במדת

רחמים". ע"כ. וכן אמר (משנה שלאחריה):

"והגבאים מחזירין תדיר בכל יום וכו', ויש

להם על מי שיסמוכו". ופירש רבינו עובדיה

מברטנורא ז"ל: "והגבאים, יסורים ופגעים

רעים, שנסמכים על מעשיו של אדם

הנוזרים לפני המקום ברוך הוא, אף על פי

שהם נשכחים מן האדם, ומ"מ אין הקב"ה

בא בטרוניא עם בריותיו".

"אושר" - רבי עקיבא הסתכל תמיד על

הצד החיובי, כדוגמת מה

שהגמרא מספרת (מכות כד): "וכבר היה רבן

גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע

ורבי עקיבא מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה

של רומי מפלטה בריחוק מאה ועשרים מיל,

והתחילו בוכין, ורבי עקיבא משחק". ונימק

רבי עקיבא מעשיו: "ומה לעוברי רצונו כך,

לעושי רצונו על אחת כמה וכמה". וכן מובא

שם עוד: "שוב פעם אחת היו עולין

לירושלים, כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל

שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין

רמים כתועפות ראם לו, וכאשר מבואר
בחז"ל בכמה מקומות, שע"י הענוה זוכים
לקנין התורה.

והנה, בזמן שהיה עם הארץ היה אומר

(פסחים מט:): "מי יתן לי תלמיד חכם

ואנשכנו כחמור", ויש להבין, מה דחף אותו

למצב שכזה? ולפי האמור מובן, שהיות

ומתחילתו הרגיש צורך במידת הענוה, אלא

שלפי הבנתו אז לא ידע מהי 'ענוה' אמתית,

לכן לא הבין את החכמים הנוהגים בפרישות.

וכמו שפירשו התוספות (כתובות שם) בשם

רבינו תם, וז"ל: "היה סבור שמתגאין על עמי

הארץ מפני תורתן, והיו תלמידי חכמים

שונאים אותם. וגם משום שלא היו מניחין

אותם ליגע בהם, כדאמרינן (הגיגה דף יח:)

בגדי עם הארץ מדרס לפרושים". ע"כ. אולם

לאחר שעלה ונתעלה והבין מהי ענוה

אמתית, דרש (פסחים כב:): "את ה' אלהיך

תירא", 'את לרבות תלמידי חכמים', שהבין

שתלמידי החכמים מצוינים במידות השלמות

ובפרט במידת הענוה, יותר משאר בני האדם.

"קדושה" – זכה רבי עקיבא להגיע

לחמישים שערי קדושה לז'.¹

והזהיר במשנה: "שחוק וקלות ראש מרגילין

לערוה", שהם היפך הקדושה. וכוונתו, שיש

לעשות גדר וסייג לשמירת הקדושה.

"יושר" – מצינו שרבי עקיבא התנהג

בישרות ובכבוד למי שמגיע

ציונים והערות

לז. כמבואר במרן החיד"א (בפירושו ל'הגדה של פסח', ד"ה ואפילו כולנו חכמים). וע"ש שכתב כן בשם גורי

הארי ז"ל. אך אני בעניותי, בחופשי בתוכנת "אוצר החכמה", ראיתי בשער הגלגולים (פרק מא), שכתוב

שהשיג חמישים שערי 'בינה', ולא הזכר שערי 'קדושה'. אלא שזיכני השי"ת, וראיתי בספר קב הישר

(פרק צב) שכתב: "שערי הקדושה שהן שערי בינה". ע"כ. הרי ששונים הם.

יתברך, מכיון שהקב"ה קדוש ושמו קדוש, ולא נדבק הקודש בחול לי'.

(א) קלות ראש
- כפשוטו

קלות ראש. כתב רבינו אור החיים הקדוש

(ויקרא יח, ב): "הנה ידוע הוא, כי

כל מצות אשר צוה ה' לעם קדושו, הם מצוות שיכול האדם לעמוד בהם ויטה עצמו אל הרצון לעשותם, זולת מצות פרישת העריות, הוא דבר שנפשו של אדם מחמדתן ואונסתו עליהם לעשותם, זולת בהתעצמות הרחקת

ב' דברים מהאדם, והם מרחק הרגש ראות העין, ומרחק בחינת החושב, ואם ב' אלו לא יעשה, אין אדם שליט ברוח זה לכלותה ממנו, כי כל שלא תהיה לו הרחקת הרגש הראות בדבר, הגם שירחיק בחינת החושב, לא ישלוט בעצמו לכלות ממנו הכרח החשק.

וצא ולמד (קידושין פא.) ממעשה של רבי עקיבא רבן של חסידים, שהגם היותו מושלל מבחינת החושב, נתנצח מבחינת הראות וכו'. נמצאת אומר, שבאחת מהשתיים תהיה מושללת מהאדם שליטה בעצמו בדבר זה, ואין צריך לומר בהצמד ב' דברים ראות וחושב, הן האדם חלוש כנגד תאוותו, ואין צריך לומר אם ישלח ידו ואכל מעט מן הרע הזה, הנה הוא מסור ביד תאוותו. מעתה תחבולות האדם להעריך מלחמה נגד בחינה זו, היא בשלילת ממנו שני דברים, ובזה תהיה נרכבת באדם תכונה לבל יתלהט אחר זה וישלוט הרצון בחפץ הטבעי". עכ"ל הטהורה.

ור"ע מצחק, אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: לכך אני מצחק, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת". והודו לו חבריו: "בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניהמתנו! עקיבא, ניהמתנו".

וכן מסופר (סנהדרין קא.): "כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להן, חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להם לכך אני משחק, כל זמן שאני רואה רבי, שאין ינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה, ואין שמנו מבאיש, ואין דובשנו מדביש, אמרת: שמה חס ושלום קיבל רבי עולמו. ועכשיו שאני רואה רבי בצער, אני שמח". עד כאן בקיצור. הרי שרבי עקיבא תמיד עינו הטובה הייתה, לחפש ולראות את הטוב.

שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם (א) פרפרת

לערוה. 'שחוק קלות ראש' ר"ת:

'שקר', לרמוז, שהיצר הרע מנסה להתעות במיוחד בדברים אלו.

וכך מרומז בכתוב (שמות כג, ז): "מדבר שקר

תרחק" - שני דברים אלו - שחוק וקלות

ראש (שהם ר"ת: שקר) גורמים ריחוק ממנו

ציונים והערות

לח. 'שחוק וקלות ראש' ר"ת: "שור", שור מרמז את היצרים (עי' לרבינו יעקב אבוחצירא ע"ה, בספרו בגדי השרד על הגדה של פסח, בפיוט חד גדיא וכו' ד"ה ואתא תורא). וגם הוא לשון ראייה (עי' בראשית מט, כב), ש"העין רואה והלב חומד" וכו' (רשי סוף פ' שלח). ואבמ"ל. ולהבדיל, יוסף הצדיק נקרא "שור" (בראשית מט, כב), לרמוז על הצלתו מאשת פוטיפר, שניסתה להפילו על ידי שחוק וקלות ראש, ולא הצליחה.

אותם השי"ת לעושר, ושמועשה זה למד רבי עקיבא לומר: "מעשרות סייג לעושר".

נדרים סייג לפרישות. מסופר בגמרא (שם), ^{(ה) מקור לדבריו} שלאחר שבא אליהו ז"ל וביקש מרבי עקיבא תבן, ואמר רבי עקיבא לאשתו: "ראי אדם זה, שאפילו תבן אין לו", מיד הגמרא מספרת שאמרה לו רחל: 'לך ולמד בבית המדרש, והלך ולמד שתיים עשרה שנה לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע' וכו'. ע"כ. וזהו סמך לדבריו "נדרים סייג לפרישות", שכן על ידי נדרו של כלבא שבוע שרחל לא תהנה מנכסיו, רחל שלחה אותו ללמוד, וזכה רבי עקיבא להגיע ל'פרישות' מענייני העולם הזה, ולזכות לירש את חיי העולם הבא.

סייג לחכמה שתיקה. אמרו רבותינו (סוטה ^{(ו) מקור לדבריו} מט): "משמת רבי עקיבא, נסתתמו מעיינות החכמה". לפי זה יש לנו להבין, שאם רבי עקיבא עצמו אמר שהשתיקה היא סייג לחכמה, אם כן, כמה נשגבה ורבה היא.

א. מדה זו מצאנו ברבי עקיבא, שכשאמר לו רחל: 'לך לבית המדרש', עם כל הקושי שהיה לו בזה לא התווכח עמה, וכן מספרים חז"ל (מדרש הגדול, שמות ד, יג. ד"ה: "ד"א שלח נא ביד תשלח כשנגלה"): "אמרה לו אשתו: לך ללמוד תורה. אמר לה: הלוא ישחקו עלי, שאני בן ארבעים שנה ואיני יודע כלום. אמרה לו: בוא לעשות פלא. אמר לה: ומהו? אמרה לו: הבא לי חמור וכו', "מיד" הלך הוא ובנו וישב לו אצל מלמד תינוקות" וכו' (ע"ש). על ידי שרבי עקיבא קיבל בשתיקה את דברי

על פי דברי קודשו, יש לומר שכוונת רבי עקיבא "קלות ראש" - פשוטו כמשמעו, שאדם לא יהא קל להרים ראשו להביט הנה והנה להתעניין במה שהולך סביבו, לא בראייה גשמית ולא בראייה שיכלית, כי הן הנה עלולים להביא לדבר עבירה. וכן התבאר הכתוב (במדבר טו, לט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - היינו, מחשבת הלב וסקירת העין. והטעם: "אשר אתם זונים אחריהם", ששניהם מביאים לניסיונות. ה' יצילנו לט.

מעשרות סייג לעושר. חכמים מנו ששה דברים שגרמו לרבי עקיבא להתעשר (ע"י נדרים נ ע"א. ע"ש). אולם לא ראיתי מבואר מהי הזכות שגרמה לזאת, ויתכן לומר, שאחת הזכויות הגדולות שעמדה לו להתעשר, היא זכות הצדקה, שהנה הגמרא מספרת (שם), שכאשר כלבא שבוע שמע שרחל בתו התקדשה לרבי עקיבא, הדיר אותה הנאה מכל נכסיו, והיו הזוג ישנים במקום של התבן, עד כדי שכאשר קמו משינתם, היו צריכים ללקט את התבן שנתפס להם בשערות. פעם בא אליהו ז"ל, ונדמה להם כאיש, וביקש מהם שיביאו לו מקצת תבן, מכיון שאשתו ילדה ואין לו שום מצע להשכיבו. אמר רבי עקיבא לאשתו: תראי אדם שאפילו תבן אין לו. ע"כ. והסברה נותנת, שרבי עקיבא ורחל ע"ה, על אף עוניים ומרודם לא השיבו את 'אותו אדם' ריקם, ונתנו לו כמתנת ידם. אם כן, אפשר לומר, שזכות זו נחשבה להם כמעשר, ולכן זיכה

^{(ד) מקור לדבריו}

ציונים והערות

לט. ע"י מה שביארתי (במשנה לעיל עמוד 169): "ד"ה הוי קל לראש", בביאור השני.

תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישרה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: ריבונו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: ריבונו של עולם, הראיתני תורתו, הראני שכרו, אמר לו: חזור לאחורך. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה וזו שכרה? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני."

הנה מקום לבאר, שלזאת התכוין רבי עקיבא: "סייג לחכמה שתיקה", שנפנים לדעת שאין אנחנו מגיעים להבין דעתו של המקום ברוך הוא, ותפקידנו היא השתיקה.

סייג לחכמה שתיקה. כעין זה שנינו (לעיל ⁽¹⁾ מקור נוסף לדבריו) א, (ז'): "שמעון בנו אומר, כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". ועוד שנו רבותינו ע"ה (ירושלמי נזיר פ"ז ה"א): "אמר רבי עקיבה, כך הייתה תחילת תשמישי לפני חכמים, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו, וכשבאתי אצל רבי אליעזר ואצל רבי יהושע, אמרתי להם את הדבר. אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו שפכת דמים (פירוש: שמת מצוה קנה מקומו ^מ). אמרתי, אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה. באותה שעה לא

אשתו ללכת ללמוד, זכה להגיע לחכמה שהגיע, וכמו שאמר לתלמידיו (נדדים ג): "שלי ושלכם שלה הוא". וביאר הר"ן (שם), וז"ל: "תורתו ותורתכם בשבילה, היא שנתנה לי עיצה למיזל לבי רב".

ועוד מצאנו את השתיקה אצל רבי עקיבא ע"ה, כאשר חזר מלימודו לאחר י"ב שנה של לימוד התורה, שמע את קול אשתו שאומרת: 'אם הוא שומע בקולי, יהא עוד י"ב שנה בבית המדרש', מיד חזר לבית המדרש ולמד עוד י"ב שנה (כמסופר שם). הנה, שמר על השתיקה ולא החליף עם אשתו כמה מילים, מכיון שעל ידי כך יוכל להתעכב מלחזור לתלמודו, אלא מיד חזר לבית המדרש ששם מקור החכמה. זהו: "סייג לחכמה שתיקה".

ג. ולעומקם של דברים נראה לבאר את דברי רבי עקיבא ע"ה: "סייג לחכמה שתיקה", על פי מה שמסופר עליו בדברי חז"ל (מנחות כט): "בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי. אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו, כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו

ציונים והערות

מ. יתכן לפרש, שמחמת דברים אלו שאמרו לו חבריו, לימד רבי עקיבא (משנה הבאה): "חביב אדם שנברא בצלם".

(1) מקור נוסף לדבריו

דבריו, והולך לשמוע לקול מורים ולקול חכמים, הוא מתחכם, וכן כתוב (משלי יג, ט): "הולך את חכמים יחכם" מא.

זוהי מלשמש חכמים, הוא היה אומר דלא שימש חכימא, קטלא חייב". ע"כ. נמצאנו למדים, שעל ידי שאדם שותק מלדבר את

משנה יד

הוא היה אומר, חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר (בראשית ט), **בִּי בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנֵים לַמְּקוֹם. חֲבִיבָה יִתְרָה נֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנֵים לַמְּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד), בְּנֵים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם. חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּתַן לָהֶם פְּלִי חֲמוּדָה. חֲבִיבָה יִתְרָה נֹדַעַת לָהֶם שֶׁנֶּתַן לָהֶם פְּלִי חֲמוּדָה שְׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד), בִּי לֶקַח טוֹב נִתְּתִי לָכֶם, תְּנֹדַתִּי אֶל תַּעֲזֹבוּ:**

חז"ל (כלה רבתי פרק ד): "אם חפץ אתה להידיבק, דכתיב, ואהבת לרעך - מתוך שאהבת לרעך, הרי הוא כמוך", והיינו, שאדם הנושא ונותן בטובתו של חבירו, גם הוא דבק בך, והרי הוא אוהבך מג. הרי בכל אופן, יש בני אדם שונים ומשונים, זה בכה וזה בכה, לא ראי זה כראי זה, יש השונים במנהגים, יש באופי, יש במראה, וכן בשאר דברים כיוצא באלו?

לזאת בא רבי עקיבא ומלמדנו את הסוד ואת היסוד, ואומר, העצה היעוצה להגיע לכך, היא שלא נסתכל על מעטפת החיצונית של הזולת, אלא נסתכל על ההרכב הפנימי שלו, דהיינו, נתבונן על כל אדם ואפילו מי שאינו בן ברית, שהוא "חביב" היות

חביב אדם שנברא בצלם וכו'. א. כיוצא בזה אמר רבי עקיבא, שמצות "ואהבת לרעך כמוך", זה כלל גדול בתורה (כמי"ש בירושלמי נדרים פ"ט הל"ד). ובתנא דבי אליהו (רבא סוף פרק כח) מובא: "וכן אמר להם הקב"ה לישראל, בני אהובי, כלום חסרתי דבר, שאבקש מכם נפי" המאורי אש, וז"ל: "היתכן שאני צריך לעבודתכם חיו, הלא אני שלם בתכלית השלימות, רק הכוונה למענכם"?! ומה אני מבקש מכם? אלא שתהיו אוהבין זה את זה, ותהיו מכבדין זה את זה, ותהיו יראים זה מזה" מב.

ב. כיצד אפשר להגיע למדרגה נשגבה כזו, לאהוב כל יהודי? הנה, נכון שפירשו

(א) עיניה לזכות באהבת כל יהודי

ציונים והערות

מא. ועיין עוד במש"כ לעיל עמוד 88 (פ"א מי"ח), על משנת "לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". מב. וכזה ראה וקדש, כמה מקומות בתורה ובחז"ל, שהוזהרנו בכבודם של הבריות, עיין עליהם. ואכמ"ל. מג. ובתמצות: נתינה מולידה אהבה.

פי כן, מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן". עד כאן. וכתבו התוספות (שם) וז"ל: "במסכת דרך ארץ מפרש, דאותו אדם היינו אליהו, ולטוב נתכוין כדי שלא ירגיל בדבר".

שמעתי ממקורבי מוריני ורועיני הגדול מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, שכאשר היו שרי ממשלה הרחוקים מתורה ומצוות, חושבים לחקוק חוקים נגד התורה, הרב ע"ה היה מדבר נגדם בחריפות בשיעוריו ברבים, ללא מורא ופחד, אמנם פעמים רבות היה קורא להם אליו אחרי השיעור, והראה להם אהבה, והסביר להם שהוא נגד 'הדרך' שלהם, אבל אותם עצמם הוא אוהב.

וכן סיפר אחד המיוחדים במשפחתי שליט"א, מעשה היה בשבת אחת שירדו גשמי זלעפות, ומור אבי ע"ה יצא מחוץ לבית וחזר עם אדם לא מוכר, מראהו היה ממש לא נעים, ריחו היה דוחה, עקב זאת, אחד מהמשפחה שיחי', כשראה את אותו אדם, היה קשה לו להישאר בבית ויצא 'לנשום אויר', ניגש אליו מור אבי ע"ה ואמר לו: "הוא יציר כפיו של בורא עולם, ולא משנה המראה שלו".

נמצאנו למדים מכל הנזכר, שתמיד יש להתבונן על מציאות הבורא שיש בכל נברא, ולא להסתכל על מציאות הנברא

שהוא נברא בצלם של הקב"ה (עי' בפירוש הי"מן ובעז"א כאן). וכל שכן, על מי שהוא בן ברית, ש"חיבה יתירה נודעת לו", ויש להביט על חביבותו, והרי הוא נקרא 'בן' של מלך מלכי המלכים הקב"ה מד.

וכזאת אנו למדים מהמעשה עם התנא הקדוש רבי אלעזר בן רבי שמעון זיע"א, שהגמרא מספרת (תענית כ): "מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והייתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי, ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך נפירש המהרש"א: שחשבו ראב"ש לנכרין? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני - כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נענית לך, מחול לי. אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני, ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי. אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחריו. אמר להם: אם זה רבי, אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על

ציונים והערות

מד. וראיתי שכיוצא בפירוש זה, פירש הרב תוספות יו"ט את דברי המשנה שלעיל (פ"א מ"ב): "אוהב את הבריות", וביאר הרב וז"ל: "לפי שהם בריותיו של הקב"ה, לפיכך ראוי שתאהבם, וגם שתהיה האהבה מזה הפנים ולא מפנים אחרים, כגון: מפני הנאה המגיע לך מהם, וקרוב לזה פירש במדרש שמואל".

שמרו, המאור שבה היה מקרבן אצלי. רב חונה אמר: למד תורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה את בא לשמה".

אומר הכתוב "כי לקח טוב נתתי לכם" - לכל ישראל שומרי התורה הקדושה, אולם גם מי שאינו מכיר בטוב התורה, עד כדי שגבר עליו יצרו, וחס ושלום הולך לעבוד עבודה זרה, מכל מקום: "תורתך אל תעזובו" - לא יעזוב את לימוד התורה, מכיון שהמאור שבתורה מקרב את הלומד לבורא יתברך, וכך הוא יחזור למוטב.

כמו שהוא, ובכך נזכה בעהשי"ת לכבד כל אחד לפי רצון בורא הנבראים.

כי לקח טוב נתתי לכם תורתך אל תעזבו.

(א) ביאור
הכתוב

לכאורה קשה איזה צד מחשבה היה לעזוב חלילה את תורת השם, ומה הפסוק בא להשמיע? ונראה לבאר על פי דברי חז"ל (ירושלמי, חגיגה פ"א סוף ה"ז): "רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, מצאנו שוויתר הקב"ה לישראל על עכו"ם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, על מאסם בתורה לא וויתר, מה טעמא? שאילו אותי עזבו ותורתך

משנה טו

הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נידון. והכל לפי רב המעשה:

ואינו מהרהר ח"ו אחר מעשיו יתברך, אזי הקב"ה מתנהג עמו במדת החסד, ככתוב (תהלים לב, י): "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו", ופירשו חז"ל (ילקוט שמעוני שם סוף אות תשי"ט), שאפילו רשע, אם הוא בוטח בהשי"ת, הקב"ה מתנהג עמו בחסד. "והכל לפי רוב המעשה" - כגודל הביטחון שאדם בוטח בהשי"ת, כן כנגד זה גודל הישועה שלו, וכיצד ניכר 'גודל' הביטחון? לפי מעשיו של אדם, אם עושה את ההשתדלות שמצדו, ובכל השאר הוא סמוך ובוטח על הקב"ה לבדו מה.

הכל צפוי והרשות נתונה וכו'. אע"פ שכל

(א) מידת
הביטחון

מעשיו של אדם צפויים לפני הבורא יתברך. "הרשות נתונה" - הקב"ה נותן לאדם את הבחירה לבחור בטוב או ברע, עשה טוב יקבל שכרו, עשה רע אמור לקבל עונש. ובכל זאת: "ובטוב העולם נידון" - הקב"ה דן את באי עולם, ואפילו את הרשעים, לפי מידת ביטחונם בו (כמבואר בסמוך).

הביטחון ניכר לפי איך שאדם מקבל את

מעשיו של הקב"ה בזמן צרה, אם באותו זמן הוא מבין שהקב"ה עושה לטובתו,

ציונים והערות

מה. כדרך שהיה עם בעל המאמר רבי עקיבא ע"ה (ברכות ט:). שהכין את הנצרך לו ליציאה מן הדרך, וכל מעשה חריג שקרה אמר: "כל דעביד רחמנא לטב עביד", ולימדנו (שם): "לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ע"ש).

משנה טז

הוא היה אומר, הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה, והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד מותקת, וכל הדוֹצָה ללִזוֹת יבוא וילוּה, והגבאים מחזירים תְּדִיר בְּכָל יוֹם, ונפְדֵעִין מִן הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ וְשֵׁלָא מִדַּעְתּוֹ, ויש להם על מה שייסמוזכו, והדין דין אמת, והכל מתקן לַסְעוּדָה:

סוג השני - כללות עם ישראל, ככתוב (שבועות טז): "וכשלו איש באחיו, איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה". ע"כ. ובמדרש משלו בזה (ויק"ר פרשה ד אות ו) בזה"ל: "תני חזקיה, שה פזורה ישראל, נמשלו ישראל לשה, מה [ה]שה הזה לוקה על ראשו או באחד מאבריו, וכל אבריו מרגישין, כך הן ישראל, אחד מהן חוטא וכולן מרגישין, [שנאמר] האיש אחד יחטא. תני רשב"י, משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה, נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו, אמרו לו חבריו: מה אתה יושב ועושה? אמר להם: מה איכפת לכם? לא תחתי אני קודח? אמרו לו: שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה". ע"כ.

על פי דברים אלו, יש לבאר דברי התנא: "הכל תלוי בערבון" - היינו, בעריבות שיש לכל ישראל לגבי בניהם, ובעריבות שיש לכל ישראל זה בזה מ"י. "ומצודה פרוסה על

הכל תלוי בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים. יש להבין, על איזה 'ערבון' התכוין רבי עקיבא? ועוד מה הקשר בין 'ערבון', ל'מצודה פרוסה על כל החיים'?

מצינו בחז"ל שני סוגי 'עריבים' מיוחדים:

סוג האחד - הבנים, כמסופר במדרש (תנחומא ויגש סימן ב): "בשעה שביקש הקב"ה ליתן את התורה לישראל, אמר להן: תקבלו תורת? אמרו לו: הן. אמר להן: תנו לי ערב שתקימו אותה. אמרו לו: אברהם יצחק ויעקב יהיו ערבים. אמר להן: אבותיכם הן בעצמם צריכים ערבים וכו'. אמרו לו: בנינו יהיו ערבים שלנו. מיד קיבלן הקב"ה ונתן את התורה לישראל, שנאמר, מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. לפיכך כשישראל מבטלין את התורה הקב"ה פורע מן הערבין, שנאמר, ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני" וכו'.

(א) ביאור הערבון

ציונים והערות

מו. ואולי זה היה הדקדוק עם תלמידיו "שלא נהגו כבוד זה לזה" (עי' יבמות סב.), זאת אומרת, שהיה להם איזה חיסרון דק בהרגשה שכולם עריבים זה לזה.

מחמתו, שהרי אם הוא חוטא, אינו חוטא רק לעצמו, אלא מפריע במעשיו "על כל החיים" בעולם מז.

כל החיים", הוסיף רבי עקיבא להזכיר, שענין העריבות על כל אחד מישראל שצריך להיות אחראי לשמור שלא תבוא איזו רעה לאחרים

משנה יז

דְּבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אָמַר, אִם אֵין תּוֹרָה, אִין דְּרַךְ אַרְיָן. אִם אֵין דְּרַךְ אַרְיָן, אִין תּוֹרָה. אִם אֵין חֲכָמָה, אִין יִדְאָה. אִם אֵין יִדְאָה, אִין חֲכָמָה. אִם אֵין בִּינָה, אִין דַּעַת. אִם אֵין דַּעַת, אִין בִּינָה. אִם אֵין קָמָה, אִין תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה, אִין קָמָה. הוּא הִיָּה אָמַר, כּל שְׁחַכְמָתוֹ מִדְּבָה מִמַּעֲשֵׂיו, לְמָה הוּא דוֹמָה, לְאֵילָן שְׁעָנְפֵיו מִדְּבִין וְשִׁדְשֵׁיו מִעֵטִין, וְהַרְוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פְּנֵיו, שְׁנַאֲמַד (ירמיה יז), וְהִיָּה כְּעֶדְדָה בְּעֶדְבָה וְלֹא יִדְאָה כִּי יָבֹא טוֹב וְשָׁכֵן חֲדָדִים בְּמִדְבַר אַרְיָן מִלְחָה וְלֹא תִשָּׁב. אֲנָל כּל שְׁמַעֲשֵׂיו מִדְּבִין מִחֲכָמָתוֹ, לְמָה הוּא דוֹמָה, לְאֵילָן שְׁעָנְפֵיו מִעֵטִין וְשִׁדְשֵׁיו מִדְּבִין, שְׁאֲפָלוּ כּל הַרְוּחוֹת שְׁבַעֲוֹלָם בְּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין מוֹיִזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שְׁנַאֲמַד (שם), וְהִיָּה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל מִים וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׁדָשֵׁיו וְלֹא יִדְאָה כִּי יָבֹא חֶם, וְהִיָּה עֲלָהוּ דַעֲנָן, וּבִשְׁנַת בְּעֻרְתָּ לֹא יִדְאָה, וְלֹא יִמִּישׁ מַעֲשׂוֹת פְּדִי:

ומכך, נחלשה דעתו של רבן גמליאל, מחשש שאולי ח"ו מנע תורה מישראל. והראו לרבן גמליאל בחלומו כדים לבנים מלאים אפר, לרמוז לו שלא יצטער, מכיון שאותם תלמידים אין תוכן כברן. אמנם - הגמרא מציינת - שבשמים עשו כן רק ליישב את דעתו של רבן גמליאל, אבל היותר נכון הוא

אם אין תורה אין דרך ארץ וכו'. נראה לפרש דבריו, על פי המעשה המובא עמו (ברכות כח), שבאותו היום שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו ומינו אותו (את רבי אלעזר בן עזריה), להיות נשיא תחתיו, יתווספו ספסלי ביהמ"ד. יש אומרים: ארבע מאות ספסלים. ויש אומרים: שבע מאות ספסלים.

(א) הדרך להעמדת תלמידים

ציונים והערות

מז. וכאשר המשיל תלמידו רשב"י, כנזכר.

ארץ, היות שהכלי לקיבול התורה צריך שיהא נקי, שהתורה המשובחת תשתמר בתוכו. וכמאמר רבותינו (שבת לא.): "משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חיטין לעלייה! הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העליתה!" ע"כ. שאע"פ שהתורה היא העיקר, מכל מקום צריך את הסממנים המשמרים את התורה, דהיינו, לימוד המוסר והדרך ארץ, בכדי שהתורה תעמוד ותתקיים, מבחינת מעט מוסר המחזיק את התורה המרובה.

אם אין קמח אין תורה. מסופר בגמרא (ברכות כז:), שבאותו היום שחכמים העבירו את רבן גמליאל מנשיאותו, הם מינו את רבי אלעזר בן עזריה להיות נשיא ישראל, כיון שהיה לו שלושה מעלות: חכם, מיוחס ועשיר **מ"ח**. וביארו, שהמעלה בזה שהוא עשיר, שאם יהא צורך לרצות את המלך, הוא ירצה אותו בעשירותו **מ"ט**. ע"כ. אם כן יש לומר, שעל פי דברי חכמים הפיק את אמרו: "אם אין קמח אין תורה", שהרי על ידי עשירותו, זכה להיות ראש הישיבה ונשיא ישראל, ולהרבות תורה בישראל¹.

ויש להביא סמך לדברי קודשו, מהכתוב (בראשית יב, ה): "ויקח אברם את שרי אשתו וכו', ואת כל הרכוש אשר רכשו, ואת

כמו שעשה רבי אלעזר בן עזריה, שקיבל לישיבה גם את אותם שאין תוכם כנראים מבחוץ.

והטעם שעדיפים מעשיו של רבי אלעזר בן עזריה, מבאר הרב "בן יהוידע" (שם), "שמתוך שלא לשמה, בא לשמה". עכ"ל. וכיוצא בזה אמרו חז"ל (ירושלמי, חגיגה פ"א סוף ה"ז): "[אמר] רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, מצאנו שוויתר הקב"ה לישראל על עבודת כוכבים ומזלות, ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים. על מאסם בתורה לא וויתר, מה טעמא? שאילו אותי עזבו ותורת שמו, המאור שבה היה מקרבן אצלי. רב חונה אמר: למד תורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה אתנה] בא לשמה".

נמצינו למדים, שעל ידי לימוד התורה, זוכים למידות טובות, ולכן אמר כאן: "אם אין תורה אין דרך ארץ" - כלומר, אדם השרוי בלא מידות טובות, לא ימנע עצמו מללמוד תורה. והטעם: שאם לא יבוא ללמוד, בוודאי יישאר במדות המגונות שלו. אבל אם ילמד "תורה", יהא לו נקל להגיע ל"דרך ארץ" - למידות הטובות.

"אם אין דרך ארץ אין תורה" - מודה רבי אלעזר בן עזריה לרבן גמליאל, שבשביל לזכות לתורה מושלמת, צריך בד בבד עם הלימוד להתחזק במידות ובדרך

ציונים והערות

מח. כדאמרינן במסכת שבת (נד.), שהיה מעשר י"ב אלף עגלים מעדרו כל שנה. וציין זאת רב ניסים גאון (על הדף). ע"ש. ובאבות דרבי נתן (פרק מ הלכה יא): "הרואה רבי אלעזר בן עזריה בחלום, יצפה לגדולה ועשירות". ע"ש. **מט.** וע"ש בברכות (כח ע"א): "חזינהו לביתיה דמשחרן וכו', אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הן ניוונים". ג. עי' עוד לעיל עמוד 183 ד"ה אם אין דרך ארץ.

(ב) סמך
למאמר על
פי מעשה
עימו וכן
מהכתוב

לדעת שעסק התורה הקדושה - הוא העסק הכי משובח מכל הבחינות. וככתוב (משלי ד, ב): "כי לקח טוב נתתי לכם תורתִי אל תעזבו".

וכשם שהעוסק במקח גשמי הוא מנסה ומשתדל להרויח כדי יכולתו בעסקו, יותר מכך יש להשתדל במקח התורה, כיון שהיא חיינו ואורך ימינו בעולם הזה ובעולם הבא. וכן אמר שלמה המלך ע"ה (משלי ב, ד-ה): "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת השם ודעת אלהים תמצא", שצריך לעמול על התורה ועל היראה, כמו העסק הגדול במקח ובממכר.

ועוד התבאר בזה, "קמח" מלשון התמקחות, שיש לחקור את הבנת לימוד התורה היטב, עד שמגיעים לבידור ומיצוי אמיתותה. ומצינו (בימות קיז.) שהתנא רבי יהודה מפרש את הכתוב (משלי כז, ט): "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם", על ענין התורה. ומבאר רש"י (שם) וז"ל: "לפי פנים ולב שאתה נותן לתורה, לבך עומד לך להעמיד גירסא, אם יגעת בה תמצא, אם לא יגעת לא תמצא".

מסופר, ששאלו את הגה"צ ראש הישיבה רבי אהרון יהודה ליב שטיינמן זצוק"ל: 'היאך הגאון רבי חיים קנייבסקי זצוק"ל זוכר כל מאמר שבפרד"ס התורה לענפיה, בצורה יוצאת מן הכלל? והשיב: 'כמו שבעל חנות מכולת, יודע כל פריט היכן מקומו, ומה המחיר שלו, וכיו"ב, מכין שזהו עסקו, הוא מרגיש חובה לעצמו לדעת את כל הנצרך לו. כמו כן, הגר"ח"ק זצוק"ל, הוא מרגיש שחייב לדעת כל דבר שבתורה,

הנפש אשר עשו בחרן" - התורה הקדימה הזכרת הרכוש להזכרת הנפש, מדוע? מכיון ש"הנפש אשר עשו בחרן" הכוונה לגרים שגיירום (ע"ש ברש"י בביאור הראשון), ואברהם הגיע לזה, על ידי שהכניס אורחים ואכלם והישקם, ככתוב (עי' סנהדרין קג:): "גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים", וצרכים אלו דורשים ממון. לזה הקדים הכתוב רכוש לנפש, שכוונת הכתוב לומר שעל ידי שהיה להם 'קמח' - רכוש גדול, יכלו לפתוח מוסד לגיורים, ולהרבות בו את ה'תורה'.

אם אין קמח אין תורה. פירש רבינו עובדיה מברטנורא וז"ל: "מי שאין לו מה יאכל, היאך יעסוק בתורה". עכ"ל. זאת אומרת, ש"קמח" הכוונה למזונות. ויש להבין, מדוע התנא נקט "קמח", ולא נקט מזונות? ונראה, שרצונו לומר, כשם שה'קמח' לא נוצר מעצמו, אלא הוא מגיע על ידי עמל גדול במלאכות השדה, מן החרישה והזריעה עד הטחינה הדק היטב, ורק אז מתאפשר לעשות ממנו לחם ומזון, כן ליכות לתורה איכותית, צריך עמל וטורח גדול, עד שזוכים להוציא את הלימוד לאשורו.

אם אין קמח אין תורה. בפרשת "ויצא" התורה מספרת על מנין ורוב בנין של השבטים הקדושים. הפרשה מכילה 'מאה ארבעים ושמונה' פסוקים, כמנין: 'קמח'. הנה, אם חלילה לא היו את אותם שבטים, התורה לא הייתה מתפשטת לכל ישראל.

אם אין קמח אין תורה. יש לבאר מאמר זה בשלושה דרכים:

דרך א. "קמח" מלשון 'מקח' וממכר (והם אותם אותיות). ורצונו לומר, כל יהודי צריך

(א) מדוע נקט למשל את ה"קמח"

(ד) פרפרת

(ה) ביאורים בכמה דרכים

שאינו לומד בישוב הדעת.

דרך ג. הגמרא מספרת (יומא מז.): "תנו רבנן, שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי". ע"כ. ואמרו חכמים על זה (ירושלמי, יומא פ"א ה"א): "כל קימחאי קמח, וקמחא דקמחית סולת", וקראו עליה את הפסוק: "כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה" נא.

אומר התנא: "אם אין קמח אין תורה" - אם אין את מעשיה של 'קמחית', דהיינו, שמירת הקדושה והצניעות. "אין תורה" - מכיון שהתורה נקנית ומשתמרת על ידי קדושה וטהרה (וכמבואר עוד לקמן פ"ו מ"ו. ע"ש) נב.

בצורה הטובה ביותר, היות שהתורה היא העסק שלי.

דרך ב. אמרו חז"ל (ב"מ קז): "תנו רבנן, שלושה עשר דברים נאמרו בפת שחרית: מצלת מן החמה, ומן הצנה, ומן הזיקין, ומן המזיקין, ומחכימת פתי [פרש"י: שדעתו מיושבת עליו, לפי שאינו מצטער בעינו], וזוכה בדין [פרש"י: אם יש לו דין עם חבירו, דעתו מיושבת ליישב דבריו בבית דין להטעים], ללמוד תורה וללמד [פרש"י: מחמת ישוב הדעת], ודבריו נשמעין לבריות [פרש"י: שיש לו לב להטעימן], ותלמודו מתקיים בידו".

על פי זה התבאר דברי התנא: "אם אין קמח אין תורה" - הנמנע מאכילת קמח של פת שחרית, יש לו חוסר בקיום התורה, מכיון

משנה יח

רבי אליעזר בן חסמא אומר, קנין ופתחי גדה, הן הן גופי הלכות. תקופות וגמטריאות, פרפראות לחכמה:

חכמתכם ובינתכם לעיני העמים". ואמרו חז"ל (שבת עה.): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות? שנאמר, ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזו

תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה (א) מעלת הגמטריאות
א. פירש רבינו עובדיה מברטנורא: "תקופות - ענין הילוך המזלות. גמטריאות - חשבון האותיות". ע"כ. והנה על חישוב התקופות, אומרת התורה (דברים ד, ו): "כי היא

ציונים והערות

נא. וע"ש בפירוש המאירי, וב"אור זרוע" (ח"א, אלפא ביתא, סימן כט). נב. וע"ע פירוש על זה, בפירוש הגר"א למשלי (פ"ו פ"ח).

שיעוריו המרכזיים התאים לכל השכבות, מהקטנים ועד לגדולים, איש איש כרמת שכלו וכרמת הבנתו^{גד}. והנה, באחד השיעורים סביבות לחג חנוכה, הרב אמר בשיעור בזה הלשון: "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו". "פח" ר"ת: פורים חנוכה, שהם החגים שקבעו חכמים. עד כאן בערך דברי קודשו.

בתחילה לא זכיתי להבין, מה ראה רבינו בכל השיעור ההלכתי והעוצמתי שמסר, להוסיף פרט זה? והנה, עבר זמן, ויהודי שהיה גר איתנו בשכינות, אשר בקושי היה דתי, הזמין אותי לחנוכת ביתו שהרחיב. אחיו, שגם לא היה נראה עליו שהוא רחוק ממנו, אמר בזה הלשון: "בואו אומר לכם חידוש ששמעתי מהרב עובדיה..." ואמר את החידוש הנ"ל, ופניו קרנו מאושר^{גה}. אז זכיתי להבין, שמורינו הרב זצ"ל פשוט מטרתו הייתה לרדת מן רום ההר, בשביל אותם אנשים שלכל הפחות כזה חידוש הם יכולים לקלוט, ועל ידי כך יהא להם איזוהי שייכות בתורה. וזה מה שאומר התנא: "תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה", לומר, שהכל מרועה אחד ניתן, ובכל חידוש תורה - יש נחת לפניו יתברך^{גי}.

חכמה ובינה שהיא לעיני העמים, הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות" (וע"ש בפרש"י).

ומכאן נצא ללמוד, שאם התנא הזכיר את התקופות והגימטריאות יחד, זאת אומרת שגם בגימטריאות טמון חכמה רבה ומיוחדת. ורבותינו ע"ה, רמזו בגימטריאות כמה הלכות פסוקות ודרשות חז"ל. ומצינו במשנה (לקמן פ"ד מ"ו): "רבי יוסי אומר, כל המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות". וביאר רבינו עובדיה מברטנורא, וז"ל: "הדורש החסרות והיתרות שבתורה, ומראה טעם על קוץ וקוצן, לומר שאין בה דבר לבטלה, אין לך כבוד גדול מזה"^{גה}. ופשוט שגם הגימטריאות בצפונות התורה, הן בכלל כבוד התורה.

ג. גימטריאות פרפראות לחכמה. פירש רבינו עובדיה מברטנורא: "כמו הפרפראות שרגילין לאכול בסוף הסעודה לקנוח דרך תענוג, כך החכמות הללו מכבדות את בעליהם בעיני הבריות".

ויש כח גדול לגימטריאות ולראשי תיבות, וכיוצא בהם, לקרב את הבריות לתורה, מכיון שזה קל להם יותר לתפיסה. זאת למדתי, ממעשה רב עם מוריניו הגדול הגאון רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, שכידוע את

ציונים והערות

גג. ע"ע במה שכתבתי שם. גד. וכפי שאמר עליו ידידו, מוריניו הכהן הגדול חכם שלום כהן זצוק"ל. גה. כמדומני שהדבר היה בקיץ, שכבר עבר זמן טובא משיעורו של מרן זצ"ל. נו. ועי' עוד בהקשר לזה, במש"ב לקמן עמוד 251 (פ"ד מ"ב) על המשנה "אל תסתכל בקנקן".